

röpiratot *Az emberi polgárságban található valóságos elsőség* czáfolatául írták, ez pedig 1790-ben jelent meg. Azt hiszem, nem valószínű, hogy egy 16 lapos olyan röpiratot, mely a maga korában sem keltett valami különösebb feltűnést, 30 vagy 40 év múlva érdemesnek tartsanak megczáfolni. A pamphlet élete olyan, mint a hirlapi közleményé. Mind a kettő az irodalom tiszavirágja, melynek élete rendszerint nem is napokra, csak órákra terjed.

Nagyváthy Kálmán kis alkalmi iratával hogy ily tüzetesen foglalkoztunk, már ezzel mintegy elismertük, hogy megérdemli a figyelmet. A ki a magyar mezőgazdaság történetét s a hazai modern mezőgazdaság úttörőinek életrajzát valamikor megírja: mindenesetre haszonnal forgathatja. Ha annak átolvasása, mondhatnók: tanulmányozása közben — mert van benne elég tanulmányozásra méltó anyag is — a kritikai észrevételeket egyszerűen átugorja s ha némi figyelemre méltatja e sorok írójának a tárgyi tévedésekre vonatkozó megjegyzéseit: a Nagyváthy János egyéniségének rajzához megkívántató vonásokat meg fogja ott találni, s az arczkép, melyet ezek fölhasználásával fest: egészen élethű lehet.

BALLAGI GÉZA.

*Kisfaludy Sándor levélregénye. Írta dr. Werner Adolf.
Budapest, 1890. 55 l.*

E mű Kisfaludy Sándornak 1871. Toldy kiadásában megjelent levélregényéről, a «Két szerető szív történeté»-ről szól. Már e tárgyánál fogva is megérdemli figyelmünket, mivel már Toldy panaszkodik, hogy «regényirodalmunk e díszét az æsthetikai kritika észre sem vette» (1874). Egyáltalában nagyon kevés az, mit e kérdésre vonatkozólag olvashattunk; pedig megérdemli figyelmünket, mert e levélregény, míg egyrészt becses adatokat nyújt a «Kesergő szerelem» dalnokának életéhez, másrészt, mint irodalmi mű is figyelemre méltó.

Az értekezés négy részből áll. Az első részben a szerző Kisfaludy S. és Szegedy Róza viszonyát tárgyalja, minthogy szükséges a levélregény megértéséhez, mely e viszonynak gyümölcse volt. E viszony ismertetésénél foglalkozik a szerző Toldynak 1874. decz. 30. a Kisfaludy-társaságban tartott felolvasásával és Dengi Jánosnak a Kisfaludy-családról írt értekezésével, melyekben mindketten Kisfaludy házasságát érdekházasságnak mondják. Eredeti kéziratok alapján igyekeznek szerzőnk e véleményt megczáfolni, de mivel újabb kéziratokat ő sem fedezett fel, csak negatív bizonyítékokkal, de

mégis valószínűbbé teszi saját véleményét, mely szerint Kisfaludy már kezdetben szerette Rózát és hozzá írta a legelső Himfy-dalokat is; igaz, Klagenfurtban Rózát feledte és Pepi grófnőért lángolt, de csakhamar visszatért Rózához, kivel hosszas levelezés után 1800. boldog házasságra lépett.

A második részben azon hatásról szól az értekező, melyet Rousseau «Új Heloise»-a gyakorolt Kisfaludy ezen regényére külalak, jellemzés, a szenvedélyek rajza, a természet felfogása és egyes gondolatok tekintetében. E hatást belső bizonyítékok alapján mutatja ki, és hogy e tétel kidolgozásában éles megfigyelő és ítélő képességgel járt el, bizonyítja Récsey Viktornak az Egy. Phil. Közl. 1891. jan. számában közölt, külső bizonyítéka, Kisfaludy S.-nak Darnay Kálmán birtokában lévő «Új Heloise»-a, melynek oldaljegyzései ugyanazt bizonyítják, mit az értekező.

A harmadik részben kimutatja, hogy eredeti levelekből dolgozta föl Kisfaludy e regényt. Ismerteti Szegedy Róza 42 eredeti levelét, melyek ezt bizonyítják. Hogy pedig Kisfaludy e leveleket átalakította, azt a műben található, német költőkből kölcsönzött gondolatok alapján mutatja ki. Ezt különben egy negyedrészt kézirat is bizonyítja, melyen a «változtatni való nevek a levelekben» vannak felsorolva.

A negyedik részben a Himfy «Kesergő szerelme» és a «Két szerető szív története» közti viszonyt ismerteti, melyben Toldyval szemben egy eddig ismeretlen adattal, Kisfaludy egy levelével bizonyítja, hogy a «Kesergő szerelem» előbb készült.

A mű címe után még egy ötödik részt is várnánk, melyben Kisfaludy e levélregényéről tartalmi, szerkezeti és külalakai, egy szóval æsthetikai ismertetést kellett volna a szerzőnek adnia, mert az értekezés megjelente után is elmondhatjuk Toldyval, hogy «regényirodalmunk e díszét az æsthetikai kritika észre sem vette» és ez a különben minden ízében jeles értekezésnek feltűnő hiánya.

GREKSA KÁZMÉR.

* Wagner Phraseológiájáról mult füzetünkben megjelent cikkekre vonatkozólag dr. Kármán Mór úrhoz nyílt levelet intéztek, melyet az ő megjegyzéseivel együtt ezennel közlünk:

Tisztelt tanár úr!

Most olvasom az Irodalomtörténeti Közleményekben Wagner Phraseológiájáról írt érdekes cikkét, s minthogy a

végéből azt kell következtetnem, hogy a Nyelvőr XVII. 307 és köv. lapjain megjelent kis tanulmányom elkerülte becses figyelmét, engedje meg, hogy erre azt ráirányítva, a legközelebbi füzetben dolgozata ez irányban eszközözendő kiegészítésére tisztelettel megkérhessem.

Budapest, 1891 április 6-án. Kiváló tisztelettel

Nagyszigethi Kálmán.

Kötelességemnek tartom, hogy a kérelemnek ezennel megfeleljek. Valóban, őszintén sajnálom, hogy az idézett tanulmányt nem ismertem; mindenesetre másként írom figyelemztető cikkem, ha előbb olvasom. Benne N. úr bőséges adatokkal utal az elhanyagolt szótár nyelvtudományi fontosságára s egyúttal fejtegeti összefüggését Faludi munkásságával; csak épen az oktatásügyi vonatkozás az, a mit magam e szerint hozzá csatolhattam volna. Van a dologban egy tanulság, a mit szó nélkül nem hagyhatok. Magam nem resteltem túlságosan, hogy a Nyelvőr cikkét nem ismertem, munkásságom sok másra utal, úgy hogy szakomon kívül eső, bármily érdekes jelenség is kikerüli figyelmem, mióta kissé vénülök, de hogy nyelvész és irodalmi bűvár ismerőseim közül, ha szóba került köztünk W. phraseológiája, egy sem figyelemztetett a tanulmányra: az csak újabb bizonyítéka annak, hogy irodalmi állapotaink nem egészen rendezettek, mintha igaza volna annak a túlhajtó szemrehányásnak, hogy nálunk mindenki csak a maga műveit olvassa s veszi figyelembe s a mi reájok vonatkozik, összefüggő közös munkásság pedig vajmi ritka dolog!

Dr. KÁRMÁN MÓR.

* **Demek dolgozata Matthiisonról.** «Demek Győző, a német philologia, a magyar irodalomtörténet és a magyar nyelvészet doktora», kinek «Matthiison hatása irodalmunkra» című dolgozatát egyik munkatársunk részletesen ismertette: nem kevesebb mint tizenöt oldalra rugó czáfolatot küldött be hozzánk. Válaszát nem vonakodnánk közzé tenni, mert semmi okunk egy rejtve maradt munkatársunkat oltalmazgatni, s különben is, irodalmi téren az audiatur et altera pars elvét valljuk és követjük.

Demek úr válaszát mégsem adjuk ki, még pedig azon egyszerű okból, mert annyira tele van üressel, hogy gorbáskodáson és gyanúsításon kívül egyéb tartalmat nem tudtunk benne felfedezni. Voces prætereaue nihil.

Az ellenbírálát ekkép kezdődik: «Méltánytalan kritika jelent meg a *Közlemények* legelső füzetében «Matthiison hatása

irodalmunkra» cz. dolgozatomról; hogy ne lássék beleegyezésnek részemről, nem hagyhatom szó nélkül. Midőn e három és fél oldalnyi felületességeket kritikának mondom, már egy öket meg nem illető magasabb műszót használtam, mert valójában egy hevenyészett, érthetetlen támadással van dolgunk.»

Végén pedig ekkép csattan az ellenbírálát: «Legyen nyugodt, nála hivatottabb emberek bírálták meg az én magyarságomat és magyar nyelvi ismeretemet s ha szerinte a magyarság érdem és argumentum, még azt is hozzá teszem, hogy az én ereimben is van talán oly jó magyar vér, mint V. bírálóiban. Végezetül jobbat nem kívánhatok, mint hogy, a ki a dolog iránt érdeklődik olvassa el dolgozatomat, de mindenre kérem: csak figyelmesen, s hozzá V. bírálátát. Szentül hiszem, nekem ad igazat.»

Higye meg Demek úr, örömeztőbb adnánk mi is neki igazat, semminthogy vérvizsgáló Ahnenprobékra vállalkoznánk! S ezzel végkép félre tennők ellenbírálátát, ha annak minden sorából kiérezhető nem lenne, hogy Demek úr nemcsak magát védi, hanem egy egész irodalmi tendenciát akar megvédelmezni. Demek úr, midőn ama «képzelt» irányzat szócsövétül szerepel, ilyen fajta érvekkel száll síkra: «de bírálót az általános felületességeken kívül egy a tudomány birodalmába becsempészett ok vezérelte semmitmondó sorai irásánál: *a chauvinismus!* Ez indítja, hogy nemcsak ellenem, de egy egész képzelt irány ellen támadjon, egy olyan irány ellen, mely ha léteznék is, csak üdvös volna és a melynek épen e *Közlemények* volnának tulajdonképi szószólói. Bíráló tehát czélt tévesztett, midőn azon szándékkal, hogy költészetünk szüziességét megóvja, egy tudományos czéllal és törekvéssel írt dolgozat ellen, melyről nála hivatottabb emberek az ő expectoratióinál méltánylóbbakat mondtak, papírdoronggal támad, hogy elriaszson. Nem tartok tőle, mert tudom, hogy papírdoronggal csak színházban lehet embereket agyonbunkózni, s mert láttam, hogy a papírgolyóbyssal való puskázás még a gyerekeknek sem árt meg. Való igaz, hogy fiatal vagyok, szeretek tanulni minden irányban s azért szívesen veszem az útbaigazítást is, ha tévedek. Szíves köszönetet mondanék most is bírálónak, ha akárhány hibámat is fedezvén fel, komolyan, tárgyilagosan figyelmeztetett volna azokra. De így csak annyit mondhatok, hogy a kritika-írás is olyan mesterség, melyhez szorgalom, kitartás és talán egyéb is szükségeltetik s hogy különösen fájdtató fővel, avagy közvetlenül ebéd után az emésztés heves processusa alatt nem tanácsos ahhoz látni».

Nem kételkedünk rajta, hogy ha csakugyan létezik az

a «képzelt» irány, annak képviselője vagy képviselői, nem vállalnak solidaritást oly íróval, ki közös irányzatukat a föntebbieknél különb érvekkel nem képes támogatni.

A SZERKESZTŐ.

HOGY LETT IFJ. GRÓF TELEKI DOMOKOS A JÉNAI ÁSVÁNYTANI TÁRSULAT ELNÖKÉVÉ?

E kérdésre választ ad Teleki Domokos eredeti levele. Előbb azonban pár szót a tudós fiatal gróf életéről. Gróf Teleki Sámuel kancellárius, a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtár alapítója, volt az ő édesatyja, ki szép tehetségekkel fölrüházott fia nevelésére mindent megtett, hogy benne méltó utódot hagyhasson maga után. Született 1773 szept. hó 5-én. A már nyolcz éves gyermeket épen azon napon adta be édes atya a m.-vásárhelyi kollegiumba latin nyelvtanulás végett, a melyen született — 1781 szept. 5-én. A német nyelvet már a szülői háznál elsajátította volt annyira, hogy azt folyékonyan beszélte. Kovásznai Sándor, az említett kollegiumban akkor kitünő latin versei és oratióiról eléggé ismeretes tanár, e napon ajánlja a kollegiumba lépő gróf úrfinak a Plautus és Terentiusból magyarra fordított két komédiát. Okát is adja ajánlásának pár sorban: «Ezt pedig azért cselekedtem, hogy Eutropius és Cornelius után, mennél hamarább szeretném, ha Terentiusba belékapna nagyságod és idővel azután Cicero s ha a poesisre hajlandósága léssen, Virgiliusba. Nem is javallok én a deák tudományra nagyságodnak egész oskolai életében többet ennél az egyik kezén levő öt újjának száma szerint való öt könyvnél, azért, hogyha ezekbe jól belé kap és meg fogja szeretni, lehetetlen dolog, hogy a több ezekhez hasonlók is ne tessenek és nagyságod önként azoknak olvasására ne vonattassék.»

A tudós atya gyönyörrel szemléli fiának fejlődő szép tehetségeit. Az ifjú bevégzi atyjának teljes megalégedésével iskolai pályáját, tudományos utazást tesz, utazását világ elibe is bocsátja, mely csakhamar német nyelvre is lefordíttatván, nem csak a hazai, de az idegen tudósok helybenhagyását is megnyerte. Hazájába visszatérvén, táblabírói hivatalt vállal az erdélyi királyi táblánál s midőn épen a Teleki-nemzetségnek egy minden női erényekkel díszeskedő cseméjét eljegyezné házastársul: a kincsekkel rakott gazdag hajó elsüllyed, a szülői szép remények elhervadnak: ifj. gr. Teleki Domokos sírba száll 1798. Így enyészik el a nagy tehetségű ifjában, mint Rómának az ifjú Marcellusban, a haza reménye. Manibus date lilia plenis!